

Kazimierz Pierchala

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II [k.pierchala68@o2.pl]

ORCID: 0000-0001-9972-943X

Macierzyństwo skazanych kobiet jako wartość nadrzędna w procesie ich resocjalizacji

Fundamentalne wartości człowieka: Dobro, Prawda, Piękno

Andrzej Bałandynowicz (2019, s. 16; za Platonem)

Streszczenie: Celem artykułu jest próba teoretycznego przedstawienia wartości macierzyństwa w procesie resocjalizacji kobiet przebywających w izolacji więziennej poprzez poznanie, zrozumienie i wskazanie wniosków. Zagadnienie to jest szczególnie istotne dla młodych matek, które rozpoczynają historię swojego macierzyństwa z dzieckiem (dziećmi), odbywając karę pozbawienia wolności. Taka matka powinna odczuwać, że wartość macierzyństwa zależy tylko od niej samej i w tym kontekście niezbędne staje się otrzymanie przez nią stosownej – od systemu penitencjarnego – oferty w zakresie resocjalizacji, nie pomijając w tym wszystkim olbrzymiej roli jej samej. Wzmocnienie spostrzegania przez osadzone matki macierzyństwa jako wartości powinno dać podstawę do ich resocjalizacji, ponadto stać się bodźcem intensyfikującym ten proces, a w końcu powinno być przyczynkiem do zmiany ich życia. Metodologia zastosowana przy pisaniu przedmiotowego tekstu polegała na przeprowadzeniu krytycznej analizy literatury, przy wykorzystaniu własnego dorobku naukowego (elementów badań pod przyszłe dwie monografie z zakresu macierzyństwa) i innych dokumentów, w tym dostępnych zasobów internetowych oraz własnego doświadczenia w wieloletniej pracy z osobami pozbawionymi wolności.

Słowa kluczowe: izolacja więzienna, matka, dziecko, resocjalizacja, wartości.

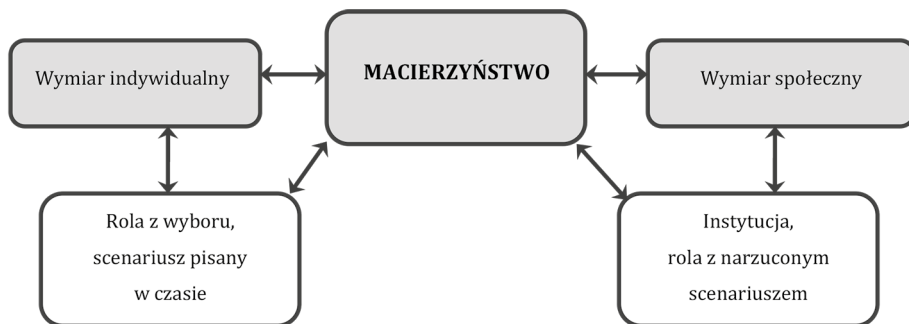
Wstęp

Problematyką macierzyństwa interesuje się wiele dziedzin naukowych, m.in. medycyna, psychologia, socjologia, pedagogika, prawo, teologia, ekonomia czy etnografia. Macierzyństwo jest tematem zawsze aktualnym i popularnym zarówno w dyskursie naukowym, jak i w dialogu społecznym. W społeczeństwach różnych kręgów kulturowych ugruntowało się przekonanie, że macierzyństwo jest powołaniem każdej kobiety – jest jej podstawową rolą biologiczną i społeczną. Można by zatem przypuszczać, że kwestia ta została już wszechstronnie zanalizowana z różnych punktów widzenia. W wynikach socjologicznych i pedagogicznych badań odnaleźć można szereg danych, udowadniających priorytetową w systemie wartości lokatę tej właśnie wartości, którą nazywa się „udanym życiem rodzinnym” czy „szczęśliwą rodziną” (Włodarczyk 2007).

Celem artykułu jest próba teoretycznego przedstawienia wartości macierzyństwa w procesie resocjalizacji kobiet przebywających w zakładach karnych. Dotyczy z jednej strony opisu i wyjaśnienia sytuacji kobiet-matek będących w fazie aktywnego macierzyństwa przebywających w warunkach zakładu karnego, z drugiej zaś strony – dzieci, których życie zaczyna się w specyficznej sytuacji. Badanie macierzyństwa staje się konieczne do przekazania doświadczeń innym osobom, a celem jest poznanie i zrozumienie tego ważnego faktu. Jest to szczególnie istotne dla młodych matek, które rozpoczynają historię swojego macierzyństwa z dzieckiem (dziećmi), będąc w więzieniu. Szerzej temat macierzyństwa od jego początków – tego, jak się zaczyna, jak się kształtuje, co determinuje jego jakość zostanie przedstawiona w przygotowywanych monografiach („Macierzyństwo w kulturze i cywilizacji świata” oraz „Macierzyństwo kobiet przebywających w izolacji więziennej jako wartość autoteliczna w procesie ich resocjalizacji”). Metodologią zastosowaną przy pisaniu przedmiotowej publikacji stało się przeprowadzenie krytycznej analizy literatury, przy wykorzystaniu własnego dorobku naukowego i innych dokumentów, w tym dostępnych zasobów internetowych oraz własnego doświadczenia w wieloletniej pracy z osobami pozbawionymi wolności (w latach 2001–2011 autor pracował w Areszcie Śledczym Warszawa-Służewiec na stanowisku kapelana więziennego, pełniąc równocześnie funkcję rzecznika prasowego Krajowego Kapelana Duszpasterstwa Więziennego RP).

Macierzyństwo

W różnych językach słowo macierzyństwo, pomimo innego brzmienia (ang. – *motherhood*, franc. – *maternité*, niem. – *mutterschaft*) znaczy to samo, niezależnie

Ryc. 1. Indywidualny i społeczny wymiar macierzyństwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Budrowska 2001; Golonka-Legut 2012; Aksamit 2019, s. 15.

od kultury danego kraju – zawiera diadę¹ matka–dziecko (Karwowska 2007). Jak zauważa Małgorzata Lesińska-Sawicka: „najogólniej rzecz ujmując, można powiedzieć, że macierzyństwo jest to proces stawania się i bycia matką. Obejmuje zaś sięgiem czasowym nie tylko bezpośredni fakt urodzenia dziecka i opiekę nad nim, ale poprzedzający go okres ciąży, a także czas przed poczęciem, który stanowi poprzedzenie, przygotowanie kobiety do jej właściwego macierzyństwa, czyli do ciąży, urodzenia dziecka i opieki nad nim” (Lesińska-Sawicka 2008, s. 29). Macierzyństwo traktowane jest jako powołanie kobiet, które staje się pierwszoplanową i najważniejszą rolą życiową.

Macierzyństwo w naszej kulturze jest mocno powiązane z kobiecością (co wzmacnia dodatkowo stary mit Matki Polki). Natomiast w zdecydowanie mniejszym stopniu łączy się ojcostwo z męskością. Dezaprobatą społeczną dla kobiecych wyborów innych niż tradycyjna rola żony i matki jest zdecydowanie większa (Hulewska 2002, s. 139).

W wielu społeczeństwach liczba dzieci urodzonych przez kobietę jest miernikiem jej statusu społecznego, przy czym macierzyństwo biologiczne jest cenniejsze niż macierzyństwo społeczne, tj. oparte na adopcji. W ramach podejmowanych badań nad macierzyństwem wyodrębnia się cztery powiązane ze sobą nurty badawcze, do których zalicza się: macierzyństwo jako instytucję, macierzyństwo jako doświadczenie zarówno podmiotowe jak i społeczne, macierzyńską podmiotowość (tożsamość) i macierzyńską sprawczość (Gawron 2016, s. 23–24).

Trudno o jednoznaczną odpowiedź na pytanie: kim jest matka? Macierzyństwo jest rozumiane bardzo odmiennie, najczęściej w dwóch uzupełniających się i korelujących ze sobą wymiarach: indywidualnym i społecznym (ryc. 1).

¹ Diada (para) – zbiór społeczny składający się z dwóch osób, określane przez niektórych jako grupa społeczna, ponieważ występują w niej interakcje, odróżnianie się od innych oraz to, że członkowie diady mogą o sobie mówić „my”; (Bańko 2014).

Zauważalny w ostatnich dekadach przyspieszony spadek dzietności można uznać za formę przystosowania się rodzin do nowych warunków społeczno-ekonomicznych. W konsekwencji wzrasta się rozwój ideologii prorodzinnych, z którymi związane są nadzieje na ukształtowanie świadomości społecznej w taki sposób, aby możliwe było powstrzymanie niekorzystnych procesów demograficznych.

Właściwości osobnicze matek przebywających w zakładzie karnym

Anna Błasiak twierdzi, że „macierzyństwo stanowi złożony i ewoluujący proces pełnienia społecznej roli matki, który jest wyznaczony historycznie i kulturowo. Miłość macierzyńska i jakość sprawowanej opieki nad dzieckiem oraz jego wychowanie silnie determinują nabywanie przez dziecko społecznych kompetencji i stawanie się osobą społeczną. Kobiety pozostające w sytuacji macierzyństwa, przejawiają zróżnicowane postawy wobec swoich dzieci: pozytywne, obojętne ale także negatywne, które mogą skutkować i skutkują owym macierzyńskim piętnem na całe życie ich dzieci” (Błasiak 2019, s. 115 za Matysiak-Błaszczuk, 2010, s. 250).

Świat, w którym egzystuje matka, przynosi jej mnóstwo przyjemnych doświadczeń, wydarzeń i możliwości, ale także sytuacji złożonych, stresowych i traumatycznych (w tym macierzyństwo w systemie pozawolnościowym). Czynniki chroniące matkę, to m.in. zasoby osobowościowe, będące „psychologiczną szczepionką”, dzięki którym rodzic wyposażany jest w specyficzne narzędzie do właściwego funkcjonowania społecznego i osobowego, mimo niejednokrotnie niekorzystnych okoliczności jakie może przynieść życie (Ostaszewski 2003, 2009; Jaworska 2012, s. 183; Hobfoll 2006). Zasoby osobiste to predyspozycje uaktywniające się w określonych sytuacjach życiowych matki (Borys 2010), przeciwdziałające powstaniu negatywnych następstw psychologicznych i zdrowotnych.

Do najczęściej wymienianych zasobów osobistych należą: wsparcie społeczne, poczucie kontroli osobistej nad stresującymi wydarzeniami, pozytywna samoocena i samoakceptacja, uogólniona wiara w siebie, optymizm, poczucie własnej skuteczności oraz umiejętność radzenia sobie z trudnymi sytuacjami.

Wartość dziecka w rodzinie

Macierzyństwo kulturze Zachodu jest niekwestionowaną wartością. Nie ma w rodzinie większej radości niż ta, gdy rodzi się dziecko. Fundamentalne wartości człowieka to: Dobro, Prawda, Piękno (Bałandynowicz 2019, s. 16 za Platonem). Józef Tischner w *Mysleniu według wartości*, stwierdza, że świat, w którym żyjemy, przeniknięty jest wartościami – pozytywnymi lub negatywnymi; jest światem spraw i rzeczy, które nas poruszają i angażują. Tischner nie zgadza się z ideą toż-

samości dobra, piękna i prawdy. Odróżnia on dobro i wartości (dobro jest źródłem światła, a wartości tym, co oświecane) (Tischner 1998, s. 200, 2011).

Niewątpliwie jedną z nauk, która interesuje się wsparciem kobiet w podmiotowym doświadczaniu macierzyństwa, zwłaszcza „nadzorowanego”, jest pedagogika. Dotycząc problematyki różnorodnych zależności występujących w procesie wychowania dyscyplina ta stawia m.in. pytania: „Dlaczego matka może nie kochać potomstwa?”, „Czy matka może uciekać się do wymierzania kar cielesnych?”, „Jaki wpływ na losy dorosłych może mieć nierówne traktowanie dzieci?”, „Jaki może mieć wpływ na dziecko nieinteresowanie się nim?”. W dyskursie pedagogicznym zwraca się szczególną uwagę na kwestie związane ze wspieraniem osób doświadczających macierzyństwa, a zwłaszcza tego wymiaru, który powiązany jest z potrzebą kreowania tożsamości macierzyńskiej.

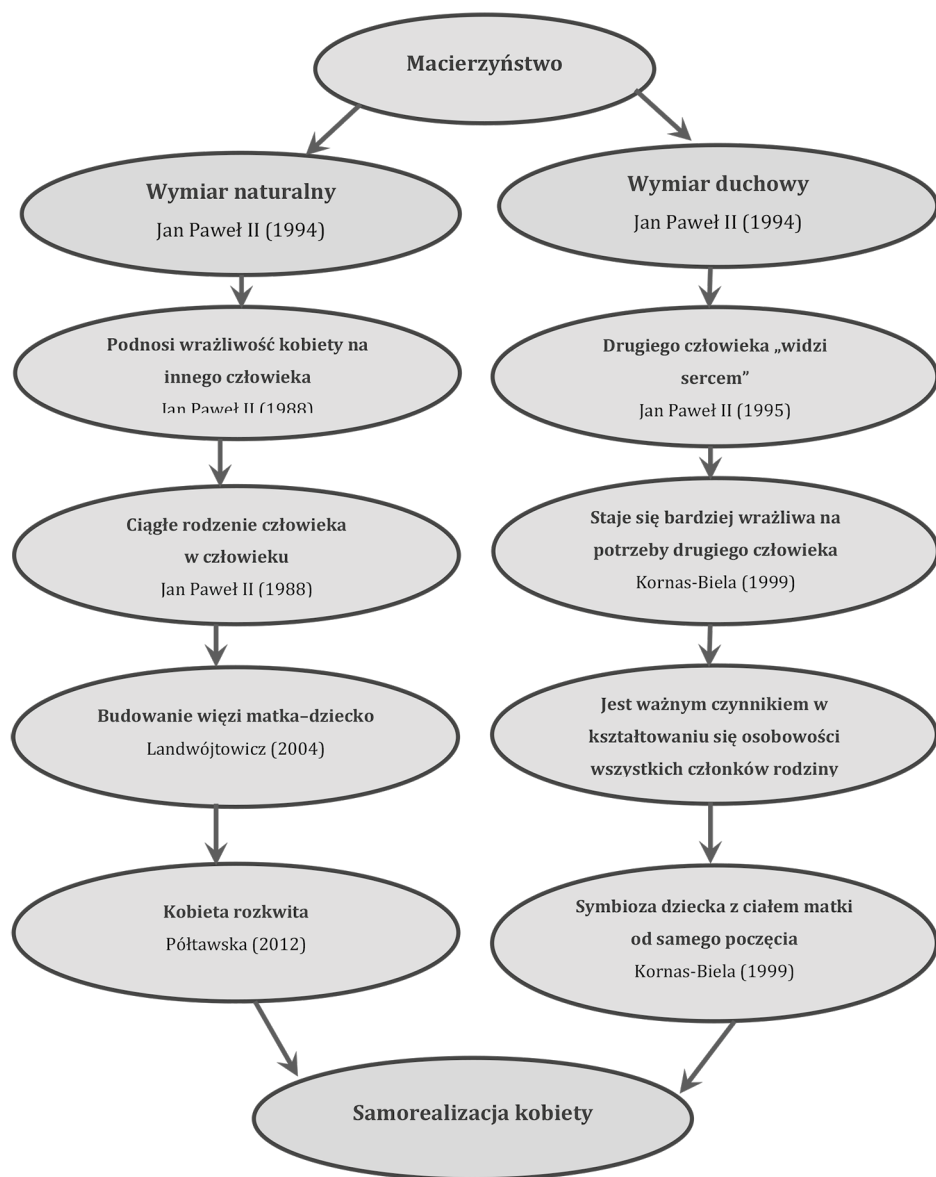
Anna Brzezińska-Rybicka jest zdania, że: „rodzice powinni aktywnie uczestniczyć w procesie wychowania dziecka, aby móc wpływać pozytywnie na jego rozwój. Bardzo ważna jest skala uczuć, jaką ojciec i matka przejawiają w rodzinie. Postawa uczuciowa w interakcjach ojciec–matka, ojciec–dziecko, matka–dziecko i z innymi członkami rodziny w szczególności sposób udziela się dziecku. Matka jest odpowiedzialna za utrwalanie wzorca naprzemiennych reakcji i daje dziecku szansę na poznanie zasad przebiegu kontaktów” (Brzezińska-Rybicka 2022, rozdz. 2.4). Przekształcanie istoty ludzkiej w istotę społeczną dokonuje się w rodzinie (Bałandynowicz 1998, s. 54). Należy pamiętać, że: „matka jest pokarmem, miłością, ciepłem, ziemią. Być kochanym przez nią to tyle, co być żywym, zakorzenionym, mieć ojczyznę i dom” (Grochal, Przyborowska 2000, s. 56).

Ważny jest styl komunikowania się. W zakresie kontaktu system dysfunkcyjny cechują: inwazja, deprywacja, wchłanianie lub stapianie granic poszczególnych osób. Postawy rodzicielskie mają różnoraki wpływ na dzieci. Eleonor Maccoby i John Martin zasłynęli z rozwinięcia typologii postaw rodzicielskich, wyróżniając cztery podstawowe typy zachowań rodzicielskich wobec dziecka: autorytatywną, autorytarną, pobłażliwo-przyzwalającą i lekceważącą (Bałandynowicz 1998, s. 58).

Wybrane wartości macierzyństwa przedstawia ryc. 2.

Macierzyństwo i opieka nad dzieckiem powinny być kojarzone ze szczęściem, radością, ciepłem, spełnieniem i domem. Od matki wymaga się miłości do dziecka, stałej pielęgnacji i stosownego wychowania. Rodzenie i wychowywanie dzieci składa się na kulturowo-społeczny skrypt kobiecego macierzyństwa (Bańko 2008, s. 43). Matka czuwa, kiedy dziecko jest chore, karmi je własną piersią, przygotowuje pokarm, układa do snu, utula, śpiewa kołysanki, ubiera. Jest osobą, na którą dziecko może bez przerwy liczyć. Ona je zrozumie, pocieszy, upierze, zrobi kanapki do szkoły, przygotowuje wyprawkę, ugotuje, porozmawia i wypyta (Jundziłł 1989, s. 24–25; za Więclawska 2018, s. 47–48).

Na ogół macierzyństwo przedstawiane jest jako recepta na szczęście, wartość najwyższa (autoteliczna), posłannictwo każdej kobiety. Niewątpliwie ciąży i na-

Ryc. 2. Wybrane wartości macierzyństwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie Brzezińska-Rybicka 2022, rys. 1.

rodziny dziecka są przełomowym okresem w biografii kobiety, zmieniającym jej dotychczasowy obraz siebie, styl życia i skalę wartości.

Kontakt z matką ma ogromne znaczenie nie tylko dla rozwoju dziecka w pierwszych latach, ale przez całe życie. W pierwszych miesiącach życia, gdy

dziecko jest bezbronne, słabe, zależne od otoczenia, to właśnie matka zaspokaja jego podstawową potrzebę psychiczną, jaką jest potrzeba bezpieczeństwa. Matka jest zatem dla dziecka „pierwszą osobą ludzkiego spotkania” (Wojcieszek 2001). Liczne badania naukowe potwierdzają silne zależności pomiędzy wzorcami przywiązania w pierwszym roku życia dzieci a dalszym ich rozwojem emocjonalnym, poznawczym, społecznym i osobowościowym (np. Senator 2012).

Jakość świadczonego dziecku macierzyństwa, od narodzin aż do dorosłości, w znacznej mierze determinuje stawanie się przez niego osobą społeczną. Matka powinna tworzyć dziecku sytuację społeczną i formułować wzajemne z nim relacje. Powinna dawać dziecku poczucie bezpieczeństwa i chronić je przed zagrożeniami, pobudzać u dziecka szeroko rozumiany rozwój psychiczny oraz kreować dyspozycje i kompetencje społeczne, dzięki którym dziecko będzie mogło wchodzić w obszar kultury i społeczeństwa (Maciarz 2004, s. 7).

Macierzyństwo jako „antywartość”

Macierzyństwo może być również „antywartością”, co nie oznacza, że jest ściśle związane z matkami pozbawionymi wolności. Taka sytuacja zachodzi, kiedy matka neguje wartość macierzyństwa przykładowo z powodu niesprzyjających wydarzeń życiowych, które mogą zajść w różnym okresie jej macierzyństwa i mogą występować z rozmaitym nasileniem (Górnikowska-Zwolak 2004, s. 14). Bywają i takie matki, które przejawiają zanik uczuć macierzyńskich, mają zaburzony kontakt emocjonalny z własnymi dziećmi. Duży procent matek przyznaje się do braku poczucia odpowiedzialności za los własnych dzieci. Twierdzą nawet, że dzieci przeszkadzają im w życiu. Czasem bywa, że dzieci w swojej przyszłości preferują przestępczy styl życia matki, przyjmując ich postępowanie za wzór dla swojego modelu życia (Matysiak-Błaszczuk 2016, s. 56–57).

Antywartość macierzyństwa może mieć też podłoże chorobowe, psychiczne. Mowa tutaj o depresji poporodowej, która na szczęście jest przejściowa. Trudności w realizowaniu społecznych oczekiwań sprawiają, że niektóre matki doświadczają załamania psychicznego, przejściowej aberracji odczucia innego niż radosna afirmacja macierzyństwa. Często doświadczane przeszkody i dramaty są bagatelizowane (Stańczak-Wiślicz 2013, s. 378). Niemalże zawsze matka odczuwa lęk o zdrowie potomstwa i boi się, że wyrządzi mu krzywdę. Pojawiają się nawet myśli samobójcze. Mimo stopniowej emancypacji kobiet, macierzyństwo wciąż postrzegane jest jako bardzo ważny wyznacznik ich wartości (Namysłowska 2010, s. 10).

Czasem „antywartością” może być nieplanowana ciąża, której mogą towarzyszyć sprzeczne emocje i doświadczenia. Nieplanowane macierzyństwo dostarcza nowych wyzwań i trudności. Z czasem jednak może przynieść wiele satysfakcji i radości. Wstępne uznanie ciąży za niepożądaną nie oznacza, że matka nie nawiąże silnej więzi z dzieckiem i że go nie pokocha. Postawa taka może wynikać

z kulturowych wzorców, społecznych oczekiwań i stopniowej adaptacji do rodzicielstwa (Koronkiewicz 2014).

Wartość macierzyństwa osoby skazanej a resocjalizacja

Niewydolne czy niekompetentne funkcjonowanie kobiet w roli macierzyńskiej czasem występuje łącznie z łamaniem prawa, co może skutkować uruchomieniem wobec nich kontroli instytucjonalnej lub umieszczeniem kobiet w ciąży, jak i matek mających już dzieci w wieku do trzech lat, w domach matki i dziecka przy zakładach karnych.

Kobiety w ciąży i matki odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się deficytami w zakresie macierzyństwa. Należy pamiętać, iż model rodziny, w której się wychowywały często był wykoślawiony (patologiczny). Skazana matka powinna odczuwać, że wartość macierzyństwa zależy od niej samej, a nie od nikogo innego: „ja – jestem twórcą samej siebie”. Należy pamiętać, że w tej kwestii nie ma potrzeby zmiany „systemu”, a sam rezultat zależy od matki. Skazana powinna otrzymać taką ofertę od systemu penitencjarnego w zakresie resocjalizacji, żeby mogła poczuć, że wartość macierzyństwa zależy od niej samej (por. Pierzchała 2013, 2015, 2016). Spełnianie przez matkę społecznej roli macierzyńskiej, więc pozostawanie w bezpośredniej relacji społecznej (socjalizacyjnej) ze swoim dzieckiem (dziećmi) w warunkach karnej izolacji, to niewątpliwie sytuacja wymagająca pedagogicznej ingerencji, poprzedzonej rzetelną empiryczną diagnozą (Matysiak-Błaszczyk 2016, s. 11).

Deprecjacja wartości macierzyństwa może skutkować piętnem na całe życie, bowiem dziecko niedoświadczające w dzieciństwie więzi z matką staje się człowiekiem okaleczonym emocjonalnie, pozbawionym tych właściwości i dyspozycji, które, jak je określiła Aleksandra Maciarz, „stanowią podstawę człowieczeństwa, zawierającego się w całokształcie relacji z innymi ludźmi” (Maciarz 2004, s. 7; por. Bałandynowicz 2022).

Są osoby, które twierdzą, że pobyt dziecka w zakładzie karnym nie jest najlepszym rozwiązaniem. Należy jednak pamiętać, że nie zaproponowano dotychczas innej oferty, która miałaby na względzie ograniczenie sytuacji przestępczej matki, skazanej na karę pozbawienia wolności. Dziecko (jego dobro) nie może być traktowane jako „środek” służący resocjalizacji. Anna Matysiak-Błaszczyk jest zdania, że: „nie należy naiwnie sądzić, że obecność dziecka przy matce w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności wpłynie na jej resocjalizację i poizolacyjne, społecznie akceptowane i oczekiwane pełnienie przez eksprzestępczynię ról stabilizujących ją i jej dziecko (dzieci) w strukturze społecznej i w środowisku jej (ich) ulokowania” (Matysiak-Błaszczyk 2016, s. 176–177).

Kobieta ciężarna i matka w zakładzie karnym postrzegane są w sposób szczególny. Są one kategorią kobiet, którym wypełnianie roli matki nie przychodzi

łatwo. Wpływa na to jej odrębność psychofizyczna i fizjologiczna w tym okresie, a także specyfika spełnianej przez nią roli. Pełnienie funkcji macierzyńskich niejednokrotnie przynosi wiele problemów, wynikających z braku odpowiedniej wiedzy, umiejętności i kompetencji (Matysiak-Błaszczuk, Włodarczyk 2004, s. 56).

Według regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności kobiety ciężarne i karmiące, a także matki przebywające w zakładzie karnym ze swoimi dziećmi, mają zapewnioną specjalistyczną opiekę, prawo do korzystania z dłuższego spaceru, korzystania z własnej odzieży i obuwia, otrzymywania paczki żywnościowej raz w miesiącu, częstszego dokonywania zakupów (Reczek 1996, s. 225). Kobiety mają także prawo do skorzystania z odroczenia wykonywania kary pozbawienia wolności. Odroczenie to może być udzielane wielokrotnie. Założeniem stosowania takiego odstępstwa jest umożliwienie skazanej sprawowania stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem.

Henryk Machel, który pisał o roli resocjalizacji i oddziaływaniach penitencjarnych względem osadzonych, zwrócił uwagę na fakt, że nie można pozostawić osadzonej samej sobie, trzeba zapewnić jej programy „naprawcze”, korygujące, kompensacyjne, inaczej całe odbywanie kary oraz funkcja resocjalizacyjna nie ma najmniejszego sensu (Machel 2007, s. 147). System resocjalizacyjny, szczególnie oferta pomocy postpenitencjarnej skazanym matkom, powinien być stale reformowany w kierunku poprawnego przygotowania kobiet do życia na wolności.

W domach matki i dziecka od początku lat 80. XX wieku dąży się do wypracowania użytecznego sposobu oddziaływania resocjalizacyjnego na skazane matki. W planach niemalże każdej matki opuszczającej mury więzienia jest stworzenie dzieciom rodzinnego domu. Potrzeba taka podyktowana jest, zdaniem Barbary Jarzębowskiej-Baziak (1987, s. 248), zadośćuczynieniem za dzieciństwo spędzone w zakładzie karnym. U dzieci, które miały stały kontakt z matką nie stwierdza się choroby sieroczej (Kolarczyk 1988, s. 213). Magdalena Teleszewska twierdzi ponadto, że: „»Więzienne dzieci« rozwijają się pod względem psychofizycznym lepiej niż dzieci, które umieszcza się w wielofunkcyjnych placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Podkreślenia również wymaga to, że obecność dziecka przy matce w zakładzie karnym najczęściej korzystnie wpływa na proces resocjalizacji skazanej. U matek skazanych, które przebywały wraz ze swoimi dziećmi, budzi się przede wszystkim instynkt macierzyński, co często prowadzi do zmiany zachowań. Skazane bardziej krytycznie zaczynają oceniać dotychczasowe postępowanie” (Teleszewska 2018, s. 62).

Za niezbędne uznać należy otoczenie szczególną ochroną i wsparciem matek, które znalazły się w trudnej sytuacji ze względu na zaiscienie w ciążę w młodym wieku.

W ramach humanizacji wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet z dziećmi, w zakładzie karnym zmierza się do stworzenia takich warunków, które umożliwią rozwój dziecka. Jest to też okazja, by w warunkach izolacji penitencjarnej stworzyć szanse przeorganizowania nie tylko mentalności kobiet, ale także ich stosunku do życia, społeczeństwa i świata (Szecówka, Krzyżanowska 2008, s. 245).

Kazimierz Pospiszyl określa znaczenie wpływu macierzyństwa na rozwój kobiety jako bardzo pozytywny, zwłaszcza w przypadku kobiet doświadczających problemów emocjonalnych, bowiem macierzyństwo dostarcza matce szeregu pozytywnych doznań. Według niego deprywacja macierzyństwa rozpatrywana poprzez pryzmat opieki macierzyńskiej, prowadzi do instytucjonalizacji dziecka, separacji dziecka od matki lub osoby zastępującej matkę, zwielokrotnienia macierzyństwa lub wypaczenia w opiece macierzyńskiej. Instytucjonalizacja odnosi się do sytuacji, w której dziecko przebywa w placówce opiekuńczej. Gdy dziecko przechodzi pod opiekę osób innych niż matka, mówi się wówczas o separacji. Zwielokrotnienie macierzyństwa występuje wówczas, kiedy dzieckiem zajmuje się więcej niż jedna osoba. Jest to sytuacja deprawująca, gdyż dziecko bardzo trudno nawiązuje trwałą i stabilną więź emocjonalną z kilkoma osobami. Wypaczanie macierzyństwa z kolei, to zaburzenia w spełnianiu funkcji macierzyńskich, charakteryzujące się brakiem zainteresowania dzieckiem ze strony matki lub jej przesadnym zainteresowaniem, czyli patologiczną nadopiekuńczością (Pospiszyl 1986, s. 133–144; por. Wołyniec 2015).

Irena Wesołowska-Krzysztofek zjawisko to określa atrofią potrzeb macierzyńskich u osadzonych, które nie utrzymywały żadnych kontaktów ze swymi dziećmi (por. Rudnik 1970, s. 19).

Zakłady karne dla matek z dziećmi

Ustawodawca rozróżnił specyfikę izolacji mężczyzn i kobiet tylko w przypadku kobiet ciężarnych oraz sprawujących opiekę nad małymi dziećmi (w Polsce jest to praktykowane w dwóch zakładach karnych, w których osadzona przebywa z dzieckiem/dziećmi w wieku do lat trzech).

W przeszłości kobiety nie odbywały kary pozbawienia wolności w osobnych zakładach karnych, lecz w tych samych placówkach co mężczyźni, tylko w specjalnie wydzielonych oddziałach. Obecnie kobiety kierowane są do instytucji, w których nie przebywają skazani mężczyźni. Kobiety są osadzane w zakładach typu półotwartego pod warunkiem, że względy bezpieczeństwa oraz stopień demoralizacji nie przemawiają za umieszczeniem ich w innym zakładzie. Szczególny sposób traktowania kobiet w zakładach karnych związany jest także z macierzyństwem. Przebywanie dziecka wraz z matką w zakładzie karnym jest zgodne z Deklaracją praw dziecka (dziecko ma prawo do opieki macierzyńskiej i życia rodzinnego) (Kłafkowski 1979, s. 283; Deklaracja Praw Dziecka). W Polsce funkcjonują dwa zakłady przeznaczone dla skazanych matek i ich dzieci: Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu (gdzie mieści się szpitalny oddział położniczo-ginekologiczny, jedyny w Polsce, i dom małego dziecka) oraz Zakład Karny w Krzywańcu (na terenie, którego jest zlokalizowany dom matki i dziecka) (Toroń-Fórmanek 2020, s. 97).

Wnioski końcowe

Kobieta funkcjonuje w zakładzie karnym w roli skazanej na karę pozbawienia wolności. Nie należy zapominać, że nawet nieskazitelne warunki więzienne nie zawsze wytwarzają możliwość nawiązania więzi emocjonalnej między matką a dzieckiem.

W całym procesie resocjalizacji skazanej matki fakt macierzyństwa rodzi perspektywy pełniejszego i bardziej bezpośredniego kontaktu wychowawczego ze skazaną. Najlepszą koncepcją macierzyństwa skazanej matki, która może tylko dodatnio wpływać na jej resocjalizację, jest spowodowanie, aby matka nie patrzyła na świat tylko ze swej perspektywy, lecz także przez prymat swego dziecka (dzieci), czyli holistycznie.

Zawirowania, jakie zdaje się obecnie dotyczyć wartość macierzyństwa (rodzicielstwa), spowodowane są wieloma czynnikami, a ich przyczyn należy szukać w szerszym kontekście społecznym. Dzieci dają rodzicom nieporównywalnie więcej niż wszystkie wartości czy przyjemności, np. kupno samochodu, awans zawodowy, swoboda, luksusowe mieszkanie. Niewątpliwie dzieci dla rodziców są wartością nadrzędną, a „macierzyństwo stanowi w naszej kulturze wartość niekwestionowaną” (Łamejko 2003), autoteliczną.

Zostanie rodzicem powoduje przekształcenie dotychczasowego obrazu siebie, zmianę priorytetów, celów, stylu życia. Ogromne znaczenie ma postępowanie ojca dziecka na kondycję psychiczną matki i jej stosunek do potomstwa. Bardzo ważne jest, by kobieta otrzymywała wsparcie społeczne.

Poprzez macierzyństwo spełniane w zakładzie karnym kobieta może stać się bardziej odpowiedzialna (za siebie i dziecko), czuć się dowartościowana i być zainspirowana do refleksji nad swoim dotychczasowym życiem. Może dostrzec lepszą perspektywę życia przed sobą, zapragnąć dziecku wynagrodzić sytuację urodzenia się w więzieniu, może go kochać i zapewnić mu szczęście (Lewandowski 1995a, b). Macierzyństwo może stać się czynnikiem osłabiającym lub w ogóle wykluczającym przestępcze zachowania kobiet. Posiadanie dziecka, jego bliskość, niewątpliwie mogą poprawić system wartościowania matki, stanowić wartość najwyższą oraz dać sygnał do zmiany siebie, zaadoptowania do społeczeństwa i jego oczekiwań. Celem jej życia może się stać wychowanie w miłości swego dziecka, a także odnowa. Ważne jest wychowanie do miłości, któremu sprzyja postawa otwarta na afirmację wspólnej hierarchii wartości. Cały proces odnowy powinien polegać na tym, że to co nie było do końca jej dane, czyli prawdziwa miłość, uaktywnia się w stosunku do dziecka. Matka na poziomie łączenia potrzeby swojej i psychobiologicznej dziecka powinna wyzwolić miłość macierzyńską, która jest wartością autoteliczną. System penitencjarny (służba więzienna) powinien dążyć do tego, aby czas pobytu matki i dziecka w odosobnieniu był jak najkrótszy,

a z drugiej strony, nie powinno się wprowadzać jakiejkolwiek reglamentacji kontaktu matki z dzieckiem (dziećmi). Skazana matka powinna odczuwać, że wartość macierzyństwa zależy od niej samej, a nie od kogoś innego. Nikt nie żąda od skazanej matki zmiany czy generalnego przewartościowania osobowości, tylko „odmiany” (Reczek 1996, s. 485). Autentyczny kontakt osadzonych z dziećmi jest wyjątkowo korzystny dla nich samych i ich dzieci. Cały proces macierzyństwa „więziennego” jest nieustannym rozwojem, samoedukacją, samowiedzą, samoświadomością, samopotwierdzeniem, którego punktem finalnym jest miłość, bo tylko ona pozwala na samorealizację „sobie” i dziecka (Matysiak-Błaszczuk, Włodarczyk 2004, s. 56–57). Wówczas skazane matki mogą rozpocząć proces analizy własnego, dotychczasowego życia poza prawem i zrozumieć, że to wszystko może stać się zagrożeniem dla jej aktualnego życia rodzinnego, a nawet spowodować jego degradację. Idealną sytuacją jest readaptacja społeczna skazanych kobiet i (w miarę) optymalna socjalizacja ich dzieci.

Zadawane też są pytania: Czy więzienne macierzyństwo zawsze jest dobrodziejstwem dla matek przebywających w zakładzie karnym „na szczególnych warunkach” i czy uprzywilejowanie kobiet odbywających karę wraz z dziećmi nie jest zachętą do instrumentalnego wykorzystywania macierzyństwa podczas izolacji? Należy pamiętać, że nie każda matka przebywająca w domu matki i dziecka funkcjonuje tam wzorowo. Zaniepokojenie może budzić wykorzystywanie aktualnych uwarunkowań przez skazane matki. Pogodzenie dwóch niezwykle odmiennych ról – matki i skazanej – może okazać się dla wielu z nich zbyt trudne. Zawsze należy też pamiętać, że dobro dziecka jest najważniejsze, że „dobro dziecka jest głównym celem i zasadą wszystkich przepisów” (Sąd Najwyższy 2016).

Należy mieć też na uwadze, że skomplikowane biografie kobiet nie mają znaczenia dla ich interakcji z własnym dzieckiem, które również postrzega matkę przez pryzmat sytuacji więziennej. Trzeba zawsze pamiętać o dobru dziecka. Nasuwa się pytanie: Jak to prawidłowo realizować? Należy zastanowić się, jakie działania należy podjąć, by zoptymalizować sytuację? Wzmocnienie spostrzegania przez osadzone macierzyństwa jako wartości może się stać podstawą do pracy resocjalizacyjnej, bodźcem intensyfikującym ten proces i w końcu przyczynkiem do zmiany jej życia. Należy też pamiętać, że wartości uniwersalne zostają wyparte przez wartości określone indywidualnie, co na ogół dzieje się za przyzwoleniem społecznym.

Abstract: Motherhood of convicted women as an overarching value in their social rehabilitation process

The article aims to try to theoretically present the value of motherhood in the process of rehabilitation of women in prison isolation, through cognition, understanding, and indicating conclusions. This issue is particularly important for young mothers who begin the history of their motherhood with their child(ren) while in prison. Such a mother should feel that the

value of motherhood depends only on herself and in this context, it becomes necessary for her to receive an appropriate offer of rehabilitation from the penitentiary system, without ignoring her enormous role of herself. Strengthening the perception of motherhood as a value by embedded mothers should provide the basis for their rehabilitation, moreover, become a stimulus intensifying this process and, finally, should be a contribution to changing their lives. The methodology used in writing the publication in question was to conduct a critical analysis of literature, using one's scientific achievements (elements of research for the future two monographs in the field of motherhood) and other documents, including available Internet resources and own experience in many years of work with people deprived of their liberty.

Keywords: prison isolation, mother, child, rehabilitation, values.

Bibliografia

- [1] Aksamit D., 2019, *Kobiety-matki. O macierzyństwie. Socjopedagogiczne studium matek dorosłych osób z głęboką niepełnosprawnością intelektualną*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.
- [2] Bałandynowicz A., 1998, *Rodzina, sąsiedztwo i socjalizacja*, [w:] *Zapobieganie przestępczości*, (red.) A. Bałandynowicz, Wydawnictwo Primum, Warszawa.
- [3] Bałandynowicz A., 2022, *Pokój fundamentem człowieczeństwa*, Wydawnictwo Difin, Warszawa:
- [4] Bałandynowicz A., 2019, *Człowiek częstką wszechświata*, Wydawnictwo Difin, Warszawa.
- [5] Bańko M. (red.), 2014, *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [6] Bieńko M., 2008, *Kulturowo-społeczne skrypty kobiecego macierzyństwa*, [w:] *Rodzicielstwo między domem, prawem, służbami społecznymi*, (red.) A. Kwak, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, Warszawa.
- [7] Błasiak A., 2019, *Miedzy (nie)obecnością a zaangażowaniem. Rodzicielstwo rekonstruowane w ponowoczesności*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- [8] Borys B., 2010, *Zasoby zdrowotne w psychice człowieka*, „Forum Medycyny Rodzinnej”, 4(1).
- [9] Brzezińska-Rybicka A., 2022, *Macierzyństwo jako wartość skazanych kobiet w procesie ich resocjalizacji. Anamneza i diagnoza zjawiska, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. dr. hab. K. Pierzchały, prof. KUL, mps, Lublin*.
- [10] Campbell R., 2020, *Sztuka zrozumienia czyli jak naprawdę kochać swoje dziecko*, Oficyna Wydawnicza Vocatio, Warszawa.
- [11] Gawron A., 2016, *Macierzyństwo. Współczesna literatura, kultura, etyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- [12] Golonka-Legut J., 2012, *Indywidualne doświadczenie życiowe obszarem uczenia się człowieka dorosłego*, [w:] *Kultura jako przestrzeń edukacyjna. Współczesne obszary uczenia się osób dorosłych*, (red.) W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [13] Górnikowska-Zwolak E., 2004, *Macierzyństwo*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, t. 5, (red.) T. Pilch, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [14] Hobfoll S.E., 2006, *Stres, kultura i społeczność. Psychologia i filozofia stresu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

- [15] Hulewska A., 2002, *Stereotypy związane z płcią a realizacja zadań rozwojowych w okresie dorosłości*, [w:] *Zadania i role społeczne okresu dorosłości*, (red.) K. Appelt, J. Wojciechowska, Wydawnictwo Fundacji Humaniora, Poznań.
- [16] Jan Paweł II, 1988, *Adhortacja apostolska Christifideles Laici o powołaniu I Misji Świeckich w Kościele i w świecie dwadzieścia lat po Soborze Watykańskim II*, Rzym.
- [17] Jan Paweł II, 1995, *Niezwykła wielkość macierzyństwa*, 20 VII 1994, [w:] *Jan Paweł II. Rodzino, co mówisz o sobie. Dokumenty i przemówienia papieskie w Roku Rodziny*, (red.) A. Świerczek, Czuwajmy, Kraków.
- [18] Jarzębowska-Baziak B., 1987, *Problem macierzyństwa w zakładzie karnym*, [w:] *Doświadczenia i perspektywy systemu penitencjarnego w Polsce*, (red.) T. Szymanowski, A. Rzepliński, Warszawa.
- [19] Jaworska A., 2012, *Leksykon resocjalizacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [20] Jaworska A., 2016, *Zasoby osobiste i społeczne skazanych w procesie oddziaływań penitencjarnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [21] Jundziłł I., 1989, *Trudności wychowawcze w rodzinie*, Nasza Księgarnia, Warszawa.
- [22] Karwowska M., 2007, *Macierzyństwo wobec dziecka niepełnosprawnego intelektualnie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz.
- [23] Kłafkowski A., 1979, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- [24] Kornas-Biela D., 1999, *Oblicza macierzyństwa*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- [25] Kornas-Biela D., 2009, *Pedagogika prenatalna: nowy obszar nauk o wychowaniu*, Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- [26] Koronkiewicz K., 2014, *Kształtowanie tożsamości matki u kobiet doświadczających nieplanowanego macierzyństwa*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, 1(5).
- [27] Landwójtowicz P., 2004, *Samotne macierzyństwo. Studium pastoralne*, Wydawnictwo Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- [28] Lesińska-Sawicka M., 2008, *Późne macierzyństwo: studium socjomedyczne*, Wydawnictwo Nomos, Kraków.
- [29] Lewandowski G., 1995a, *Kobieta i macierzyństwo w warunkach zakładu karnego*, „Universitas Gedanensis”, nr 12.
- [30] Lewandowski G., 1995b, „Macierzyństwo w zakładzie karnym”, „Universitas Gedanensis”, 13.
- [31] Łamejko D., 2003, *Macierzyństwo jako wartość filozoficzna i moralna*, „Etyka”, 36.
- [32] Maccoby E., Martin J., 1993, *Socialization in the Context of the Family: Parent – Child Interaction*, [w:] *Handbook of Child Psychology*, Vol. 4, (red.) E. Hetherington, Chichester Wiley, New York.
- [33] Machel H., 2007, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarnej – casus polski (Studium penitencjarno-pedagogiczne)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [34] Maciarz A., 2004, *Macierzyństwo w kontekście zmian społecznych*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- [35] Matysiak-Błaszczuk A., 2016, *Więziennicze macierzyństwo. Studium socjopedagogiczne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- [36] Matysiak-Błaszczuk A., 2020, *Obraz macierzyństwa uwiezionych kobiet a ich wcześniejsze socjalizacyjne doświadczenia życia rodzinnego*, „Resocjalizacja Polska”, 20.
- [37] Matysiak-Błaszczuk A., Włodarczyk E., 2004, *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika Społeczna”, 2–4, 51–65.

- [38] Namysłowska I., 2010, *Wstęp. Powstawanie więzi emocjonalnej między rodzicami a dzieckiem*, [w:] *O depresji w ciąży i po porodzie. Przyczyny, objawy, leczenie, zapobieganie*, (red.) I. Koszewska, PZWL Wydawnictwo Lekarskie, Warszawa, s. 10–21.
- [39] Ostaszewski K., 2003, *Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- [40] Ostaszewski K., 2009, *Czynniki i mechanizmy chroniące*, „Remedium”, 5(195).
- [41] Pierzchała K., 2013, *Kapelan więzienny w procesie resocjalizacji penitencjarnej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [42] Pierzchała K., 2015, *Skazani ale nie potępieni. Poczucie powinności i odpowiedzialności. Studium psychologiczno-pedagogiczno-pastoralne*, wyd. 2 rozszerzone, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- [43] Pierzchała K., 2016, *Destygmatyzacja przestępców w świetle Magisterium Kościoła oraz poglądów na resocjalizację*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [44] Pospiszyl K., 1986, *Psychologia kobiety*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- [45] Reczek H., 1996, *Oddziaływanie wychowawcze wobec osadzonych ciężarnych i matek*, [w:] *Problemy więziennictwa u progu XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, S. Redo, Agencja Wydawnicza CB, Warszawa.
- [46] Rudnik M., 1970, *Warunki reedukacji młodocianych skazanych na krótkie kary pozbawienia wolności*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze”, 48.
- [47] Senator D., 2012, *Więź zdeorganizowana jako czynnik ryzyka patologii w dzieciństwie i dorosłości*, [w:] *Bliskość w rodzinie. Więzy w dzieciństwie a zaburzenia w dorosłości*, (red.) B. Tryjarska, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- [48] Stańczak-Wisłicz K., 2012, *Matki biedne, nieszczęśliwe, złe. Luki dominującego dyskursu macierzyństwa w popularnych magazynach kobiecych*, [w:] *Pożegnanie z Matką Polką? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzyństwa we współczesnej Polsce*, (red.) E. Hryciuk, E. Korolczuk (red.), Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- [49] Szecówka A., Krzyżanowska K., 2008, *Humanizacja odbywania kary pozbawienia wolności przez kobiety z dziećmi. Aspekty penitencjarno-architektoniczne*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych, IV Polski Kongres Penitencjarny*, (red.) W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Wydawnictwo Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, CZSW i COSSW, Poznań–Gdańsk–Warszawa–Poznań.
- [50] Teleszewska M., 2018, *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec kobiet, rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Grażyny B. Szczygieł, mps*, Wydawnictwo UwB, Białystok.
- [51] Tischner J., 1998, *Spór o istnienie człowieka*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- [52] Tischner J., 2011, *Myśleniu według wartości*, Wydawnictwo „Znak”, Kraków.
- [53] Toroń-Fórmanek B., 2020, *Sytuacja skazanych kobiet w izolacji więziennej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [54] Więclawska A., 2018, *Rodzice jako fundament rozwoju i wychowania dziecka ku dojrzałości*, „Przegląd Pedagogiczny”, 1.
- [55] Włodarczyk E., 2007, *Odrzucenie? Ambivalencja? Afirmacja? Wartość macierzyństwa w świetle diagnozy postaw młodzieży szkół średnich Poznania*, Wizerunki Ról Rodzinnych „Roczniki Socjologii Rodziny”, 18.
- [56] Wojcieszek K., 2001, *Antropologiczne podstawy okresu dzieciństwa*, [w:] *Oblicza dzieciństwa*, (red.) D. Kornas-Biela, TN KUL, Lublin, 23–33.

- [57] Wołyniec E., 2015, *Instytucjonalne formy oddziaływań skierowanych do nastoletnich matek w Polsce i wybranych państwach zachodnich – studium porównawcze*, [w:] *Dylematy i wyzwania współczesnej resocjalizacji*, (red.) K. Sawicki, R. Ćwikowski, A. Chańko, Alter Studio, Białystok, s. 177–191.

Akty prawne

- [58] Sąd Najwyższy, 2016, Dobro dziecka jest głównym celem i zasadą wszystkich przepisów, sygn. III CZP 68/16.

Źródła internetowe

- [59] *Deklaracja Praw Dziecka uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 20 listopada 1959 r.*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1959.html> (dostęp: 22.03.2021).
- [60] Jan Paweł II, 1995, *List do kobiet na IV Światową Konferencję o kobiecie w Pekinie*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_II/listy/pekin_29061995.html (dostęp: 10.05.2022).
- [61] Półtawska W., 2012, *Macierzyństwo*, www.magazynfamilia.pl (dostęp: 10.05.2022).